
ДОПОВІДЬ

*Фещенко Валентина Михайлівна, д.е.н., професор
кафедри історії та теорії господарства
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

**СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ**

*«Для економічної теорії значно більшою мірою, ніж,
наприклад, для фізики, справедливим є положення, що сучасні
проблеми, методи і результати наукових досліджень не можуть бути
повністю зрозумілими, якщо нам невідомо, як саме економісти
прийшли до нинішнього способу мислення»
Й.А. Шумпетер*

У розгалуженій системі економічних наук сучасні економічні теорії посідають важливе самостійне місце і відіграють істотну роль у розвитку світових інтелектуальних здобутків та у вивченні злободенних питань національних економік. Економічна думка ХХІ ст. висвітлює широкий спектр сучасних економічних концепцій як з позицій досліджуваних проблем представниками різноманітних шкіл, течій і напрямів економічної думки, так і з позицій сучасного аналітично-дослідного інструментарію їх вивчення та методології аналізу, впливу на соціально-економічні процеси розвитку світового господарства.

Суттєві зміни в структурі останнього на зламі ХХ–ХХІ ст., безперечно, позначилися на розвитку світової та національної економічної думки. Предметне поле дослідження сучасної економічної теорії помітно збагатилося за рахунок фундаментальних проблем економічної науки, пов'язаних з глобалізацією, кліматичними змінами, трансформацією соціальних відносин, новим етапом науково-інформаційної революції, зростанням ролі фінансового сектора в структурі

економіки, ринковим реформуванням господарств постсоціалістичних країн та іншими проблемами.

З огляду на множинність і багатопарадигмальність сучасної економічної теорії у доповіді акцентується увага на визначенні поняття «сучасні економічні теорії» з оглядом найвагоміших течій сучасної економічної думки. Робиться наголос на спадкоємності досліджень і в цьому контексті сучасні економічні теорії розглядаються як результат теоретичного прогресу та критичного переосмислення інтелектуальних досягнень попередників.

Подібний підхід уможливорює бачення загальних тенденцій розвитку сучасної економічної теорії та відмежування уваги від дрібних, конкретних досліджень, які істотно не впливають на стан і закономірності розвитку сучасної економічної думки. Разом з тим, є необхідність розкрити неоднозначний характер сучасного стану економічної науки, для якого характерні складні аналітичні побудови, відсутність одновекторності і прямолінійності розвитку, гострі дискусії з приводу різноманітних теоретичних проблем, досить тонкі грані у розмежуванні тлумачення окремих питань, кризові тенденції. І в зв'язку з цим відбуваються суттєві зміни у змісті окремих теорій, напрямів, течій економічної думки.

Щодо поняття «сучасні економічні теорії», то в науковій літературі до сьогодні ще не склалося однозначної думки у його визначенні. В окремих теоретичних джерелах сучасною вважається теорія, починаючи з хронологічних меж ХХ-го ст. (Ш. Жід і Ш. Ріст, Й. Шумпетер, Б. Селігмен, Г.Г. Фетисов, Ю.Я. Ольсевич, М.Г. Покидченко), від становлення кейнсіанства, яке доповнило мікроекономічний аналіз неокласики вивченням макроекономічних процесів (С. Вайнтрауб, В. Автономов, П. Юхименко). Деякі дослідники під сучасною розуміють економічну теорію післявоєнного періоду її розвитку. Існує також думка, що сучасною слід вважати економічну теорію, починаючи з 70-х рр. ХХ-го ст. (Т. Гайдай, В. Тарасевич, А.Гальчинський).

Дискусійною у науковому середовищі залишається сьогодні і проблема *критеріїв* виокремлення із цілісної системи

економічних наук *сучасної економічної теорії* як його складової. До таких критеріїв, на нашу думку, можна віднести:

- часовий чинник;
- зв'язок з трансформаційними змінами в сучасному господарському розвитку;
- актуальність з точки зору тематики економічних досліджень;
- врахування змін у методології сучасного аналізу;
- рівень практичної реалізації (використання теоретичних рекомендацій в економічній політиці, у практиці реформ);
- місце в структурі сучасних економічних шкіл і напрямів теоретичної думки та вплив на інші концепції і течії сучасної економічної теорії.

З огляду на зазначені критерії, до сучасного етапу розвитку економічної науки, на наш погляд, слід віднести теорії, що сформувалися починаючи з середини 70-х рр. XX-го ст. і до сьогодні, зокрема під дією низки економічних криз 1973–1975 рр. (сировинної, енергетичної, валютної), розвитку науково-інформаційної революції, активних процесів глобалізації та трансформаційних змін у постсоціалістичних країнах, а також внаслідок істотних модифікацій у розвитку самої економічної науки та здійснення «неоконсервативної контрреволюції».

Під дією цих змін формувався новий, сучасний етап розвитку економічної науки, характерними ознаками якого є:

- орієнтація науки на дослідження нерівноважних, нелінійних, відкритих систем;
- посилення соціально-гуманістичної та екологічної спрямованості економічного аналізу;
- актуалізація досліджень у сфері фундаментальних проблем трансформаційної економіки, глобального економічного простору;
- використання методології цивілізаційного аналізу;
- методологічний плюралізм;
- міждисциплінарний підхід тощо.

Тобто, можна стверджувати, що сучасній економічній думці притаманні власна сфера теоретичного знання (предмет вивчення) та відповідна техніка пошуку й тлумачення фактів

об'єктивної дійсності (методологія аналізу), що сформувалася в процесі еволюції світового господарства. Сучасна економічна теорія виступає як динамічна наука, предмет її вивчення проникає у все нові сфери життя суспільства, а методологія суттєво збагатилася (і цей процес триває) за рахунок залучення до економічного дослідження множини методів і принципів міждисциплінарного аналізу, методів економіко-математичного моделювання, поєднання економічного і соціологічного аналізу тощо.

Зазначений прогрес у розвитку сучасної економічної теорії не є прямолінійним і одновекторним. Справедливою, на наш погляд, є думка М. Довбенка, який наголошував на безперервності економічних пертурбацій і різкому зростанні їх швидкості, які проте не означають, що вони всі розвиваються в одному напрямі. Відбуваються мутації перетворень, стрибкоподібні зміни, зникнення окремих теорій (Д. Рікардо про зростання земельної ренти, К. Маркса про зубожіння промислового пролетаріату, Д. Робертсона про зовнішню торгівлю як двигун економічного зростання) і поява нових або дещо забутих теорій [1, с. 19]. Зокрема, у післявоєнний період (1945–70-ті рр.) абсолютно втратила актуальність проблема періодичних криз, оскільки світова економіка демонструвала тривале економічне зростання. Але 70–80-ті рр. XX ст. з їхніми різкими коливаннями економічної кон'юнктури знов повернули проблему циклічності у лоно економічного аналізу.

Тобто, у розвитку світової економічної думки існує спадкоємність, тяглість економічного аналізу, але не як простий процес кумуляції, додавання знань, їх нанизування на дослідження тієї чи іншої проблеми. Цей процес має швидше характер тенденції, з окремими розривами, стрибкоподібними змінами, але безумовно свідчить про теоретичний прогрес економічних досліджень, про збагачення предметного поля аналізу тощо.

Такий процес спадкоємності демонструє, наприклад, розвиток кейнсіанства, яке і сьогодні залишається впливовою течією світової економічної думки.

Сучасні економічні теорії: історія, методологія та перспективи розвитку

*«Неможливо заперечувати величезний вплив «Загальної теорії».
Він відобразився на всіх сучасних економічних дослідженнях, у
тому числі і тих, що належали критикам Кейнса»*
Б. Селігмен

Відмічаючи спадкоємність у економічних дослідженнях, необхідно зазначити, що під дією змін у господарській практиці відбуваються суттєві трансформації і в змістовному наповненні, предметному полі дослідження різних напрямів економічної думки та окремих теорій.

Так, суттєву трансформацію предметного поля дослідження ми спостерігаємо у розвитку, наприклад, монетаризму, в еволюції якого економісти виокремлюють чотири етапи:

I етап – 50-ті рр. – розробка теорії перманентного доходу;

II етап – кінець 50-х – 60-ті рр. – створення теорії господарського циклу, аналіз проблем інфляції та формування концепції «природного рівня безробіття»;

III етап – 70-ті рр. – розробка теорії номінального доходу і пояснення впливу грошей на основні економічні параметри;

IV (сучасний) етап – виникнення *нового монетаризму*, формування та розвиток теорії глобального монетаризму, наголос на вивченні проблем руху міжнародних фінансових потоків та

обґрунтуванні теорій оптимальної валютної зони, валютних коридорів, природного відбору єдиної валюти тощо.

Суттєві зміни у предметному полі вивчення монетаризму відбулися, як бачимо, саме на сучасному етапі. Подібні зміни у змістовному наповненні прослідковуються і в розвитку інших течій економічної думки.

Крім того, можна констатувати, що вирішення злободенних проблем сьогодні відбувається часто не шляхом конкуренції між окремими течіями економічної думки і пошуку єдиного істинного знання або правильного рішення, а шляхом поєднання зусиль економістів різних теоретичних напрямів, коли стає можливим формування нових наукових гіпотез чи оптимальних господарських рішень у межах кількох течій економічної думки або на стику різних наук. Поява монетарного посткейнсіанства, нового кейнсіанства, еволюція інституціоналізму впродовж ХХ-го ст. свідчать саме про намагання економістів поєднати сили у вирішенні глобальних проблем сучасності.

На наш погляд, зазначені процеси свідчать про те, що для світової економічної науки початку ХХІ ст. характерними стають об'єднувчі, конвергентні тенденції. В потужному розвитку останніх важливе значення мають історико-економічні знання (підходи) до розуміння сучасних економічних теорій, їхньої еволюції впродовж ХХ ст.

Необхідність звернення до витоків, історичних джерел розуміли провідні дослідники минулого: К. Маркс при написанні «Капіталу» опрацював усі існуючі до нього дослідження, М. Бунге в своїй праці «Теорія кредиту» великий розділ присвятив історичному аналізу теоретичних досліджень про кредит, М. Туган-Барановський свою магістерську дисертацію «Промислові кризи в сучасній Англії та їхній вплив на народне життя», починає саме з дослідження історії криз. Такий підхід дозволив ученому зробити ряд узагальнень і теоретичних висновків щодо закономірностей і періодичності кризових коливань. Авторські передбачення щодо ряду промислових криз справдилися і, відповідно, праця М. Тугана-Барановського мала величезний успіх і наукове визнання.

На необхідність звернення сучасних українських дослідників до національної історико-економічної спадщини наголо-

шували провідні історики-економісти С. Злупко, Л. Корнійчук, пам'яті якої присвячений нинішній Круглий стіл. Про це пише також проф. В.Д. Базилевич. У статті «Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії» він зауважує, що «вирішення завдань національного відродження країни, становлення її як незалежної, економічно розвинутої держави, розбудова її ефективної економіки неможливі без глибокого вивчення та осмислення історичної спадщини українського народу» [2, с. 82].

Особливо це стосується вивчення і переосмислення історії економічної думки України, яка розвивалась як органічна складова світового процесу створення суспільно-економічної культури, часто не лише плідно впливаючи на загальносвітовий культурний процес, але й у ряді випадків – визначаючи і випереджаючи його (праці М. Туган-Барановського, Є. Слуцького, С. Подолинського та ін.).

Знання цієї інтелектуальної спадщини надзвичайно актуальне для сьогодення: воно важливе для глибшого розуміння загальної траєкторії історичного розвитку країни, особливостей української економіки, її проблем і необхідності успішного використання нагромадженого досвіду реформування господарства в сучасних умовах ринкової трансформації. Хочеться завершити свою доповідь абсолютно справедливим висловом Г. Бортіса, що «у...нескінченному пошуку підходящих теоретичних засад історія економічної теорії забезпечує нас дорогоцінними орієнтирами, якими є роботи видатних економістів минулого. Нехтування ними таїть небезпеку заблукати в темряві через відсутність перспективи: важливі проблеми та можливі методи їх розгляду залишаються поза увагою, а пояснення фактів може підмінятися софістикою, що в підсумку призведе до поразки. Це частково помітно в сучасному інтелектуальному середовищі. Тепер існує нагальна необхідність детально ознайомитися з великими системами економічної думки, створеними в минулому».

Література

І. Довбенко М. Криза економіки – не криза науки: монографія / М. Довбенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 304 с.

2. *Базилевич В.Д.* Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії / В. Базилевич // *Економіка України*. – 2016. – № 8. – С. 78–90.

ВИСТУПИ

Гайдай Тетяна Вікторівна, д.е.н., доцент
кафедри економічної теорії, мікро- і макроекономіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

На рубежі XX–XXI ст. потужним чинником актуалізації та модернізації методологічних досліджень в економічній теорії стали фундаментальні розробки філософії науки. Зокрема йдеться про напрацювання представників постпозитивістського етапу її розвитку – К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, К. Поланьї, С. Тулміна, Дж. Холтона, П. Фейерабенда та інших у галузі історії, соціології та методології науки, що найактивніше розгорнулись у другій половині XX ст. Починаючи з 1980–90-х рр., їх поступальне впровадження в економіко-теоретичний та історико-економічний методологічний аналіз спричинило не тільки розширення його сфери, але й сприяло перетворенню економічної методології у самостійну наукову галузь.

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку методологічно-епістемологічних досліджень (від грец. *episteme* – знання) серед розгалуженого кола основних наукових підходів до моделювання розвитку економічної теорії та виявлення закономірностей розвитку наукового економічного знання одним з провідних слід визнати *парадигмальний підхід*.